

ศิลปะการแสดง “โนรา” กับการพัฒนาชุมชน : บ้านเกาะประดู่ ตำบลท่ามะเดื่อ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง

Traditional Nora Performance and Community
Development : Bankohpradu, Thamadua Sub - district,
Bangkaew District, Phatthalung

จิรวรรณ ศรีหนูสุด

Jeerawan Srinoosud

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการนำเสนอแง่มุมของงานพัฒนาชุมชนที่นำศิลปะการแสดงโนรา มาใช้เป็นเครื่องมือในการทำงาน อันเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาที่สอดคล้องกับภูมิวัฒนธรรม ชุมชนท้องถิ่นที่มีศิลปะการแสดงโนราเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและเกิดขึ้นบนฐานความสามารถของคนในชุมชน ซึ่งเห็นถึงความหลากหลายของการนำมาใช้ ทั้งการฟื้นฟู การสืบทอด การอนุรักษ์ และการประยุกต์ใช้เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาและสร้างประโยชน์ ให้แก่ชุมชนในพื้นที่ชุมชนบ้านเกาะประดู่ จังหวัดพัทลุง อันนำมาสู่การทำให้เกิดการรวมกลุ่ม ทางวัฒนธรรม กระบวนการเรียนรู้เรื่องราวของชุมชน การมีส่วนร่วมของคนในการพัฒนา และภาวะแห่งการพึ่งตนเองได้ของชุมชน ซึ่งเห็นทั้งความรุ่งเรืองและชะงักงันของศิลปะ การแสดงโนราที่เป็นไปตามวิถีการนำมาใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ของคนในชุมชน

คำสำคัญ : โนรา การพัฒนาชุมชน กลุ่มคนโนรา กลุ่มทางวัฒนธรรม กระบวนการเรียนรู้ การพึ่งตนเอง

Abstract

This article presents an aspect of community development that brings traditional Nora performance as a tool of work. It has been seen as playing a significant role in development in line with cultural landscape of the local community that Nora is part of the community and is produced by ability of local people. There are a wide variety of applications such as restoration, succession, conservation, and application for problem-solving and making benefit for the community in the region of Ban Ko Pradu, Phatthalung province. These lead to the causes of cultural integration, learning process about the community, local people's participation in development, and self - reliance in the community which reflects the rise and the stasis of performing art of Nora that depends on the path the community has used in various situations.

Keyword : Nora, community development, group of Nora, cultural group, learning process, self - reliance

บทนำ

การพัฒนาชุมชนเป็นงานที่สร้างและปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์แห่งการอยู่ร่วมกันของคนกับสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นปกติ ซึ่งเป็นการพัฒนาทั้งร่างกาย และจิตใจ เพื่อการอยู่ร่วมกันกับสรรพสิ่งต่าง ๆ อย่างเกื้อกูลกันได้ ดังคำกล่าวของพุทธทาสภิกขุ (2548) ที่ว่าการพัฒนาต้องเป็นการนำศาสนามาใช้ให้เกิดประโยชน์ถึงที่สุด ไม่ใช่เพียงเพื่อแก้จน แต่ต้องมีธรรม มีศีลธรรม มีความสุขชนิดแก้ปัญหาอื่นได้ ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และต้องพัฒนาจิตใจนำหน้าการพัฒนาวัตถุ และศาสตราจารย์สายันต์ ไพรชาญจิตร (2550 : 191) ที่กล่าวถึงการพัฒนาชุมชนว่า เป็นการทำนุบำรุงชุมชนให้เจริญ เป็นกระบวนการสร้างและดำรงสภาพความเป็นชุมชนรวมทั้งสร้างความสุขระดับต่าง ๆ ให้แก่ปัจเจกชน ซึ่งเชื่อว่าคนสามารถเปลี่ยนแปลงทัศนคติ พฤติกรรม และพัฒนาขีดความสามารถของตนให้มีความรับผิดชอบ และสร้างประโยชน์แก่ส่วนรวมสูงขึ้นได้

ศิลปะการแสดง “โนรา” กับการพัฒนาชุมชน :
บ้านเกาะประตู่ ตำบลท่ามะเตือ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง

คำกล่าวของท่านพุทธทาสภิกขุ และสายันต์ ไพรชาญจิตร ข้างต้นนี้สะท้อนถึงงานพัฒนาชุมชนว่า เป็นงานที่เน้นการพัฒนาศักยภาพคนทั้งด้านจิตใจและความสามารถ เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ เพื่อเป็นพลังแห่งการสร้างประโยชน์แก่สังคมที่อยู่ร่วมกันต่อไป หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นงานที่สร้างและจัดระบบความสัมพันธ์ของคนให้อยู่ร่วมกับสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างปกติสุข ซึ่งอยู่บนฐานปรัชญาที่ว่า คนทุกคนมีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคนเท่าเทียมกัน มีศักยภาพ สามารถที่จะพัฒนาตนเองไปในทางที่ดีได้หากมีโอกาสและใช้ความสามารถนั้นไปสร้างประโยชน์สุขในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับสรรพสิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยความหมายและหลักปรัชญาดังกล่าวจึงทำให้งานพัฒนาชุมชนสามารถที่จะสร้างรูปแบบ วิธีการ หรือนำสิ่งที่มีอยู่ในแต่ละที่แต่ละถิ่นมาเป็นส่วนในการสร้างการพัฒนาชุมชนได้อย่างหลากหลาย โดยเป็นไปตามความเหมาะสมกับสภาพของแต่ละพื้นที่หรือแต่ละวัฒนธรรมชุมชน

โนรา เป็นศิลปะการแสดงอย่างหนึ่งในท้องถิ่นภาคใต้ของประเทศไทย เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนซึ่งมีหลายคุณลักษณะทับซ้อนกัน ชุมชนบ้านเกาะประตู่เป็นชุมชนหนึ่งที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์อันเกี่ยวข้องกับศิลปะการแสดงโนรามายาวนาน ปรากฏการนำศิลปะการแสดงโนราเข้ามาสัมพันธ์กับการดำรงอยู่ของคนในชุมชนซึ่งมากกว่าการเป็นศิลปะการแสดงท้องถิ่นที่ให้ความสนุกสนานรื่นเริง และพิธีกรรมอันเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์และบรรพบุรุษที่ล่วงลับเพียงอย่างเดียว แต่มีการนำมาใช้เป็นเครื่องมือของงานพัฒนาชุมชนที่สามารถสร้างให้เกิดคุณค่าต่อชุมชนในหลายมิติบนฐานกิจกรรมของคนในชุมชนเอง

บทความนี้นำเสนอเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบหนึ่งของการทำงานพัฒนาชุมชนที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นอีกมิติหนึ่งของการพัฒนาชุมชนที่อยู่บนฐานศักยภาพชุมชนเอง โดยปรับปรุงมาจากงานวิจัยเรื่อง ศิลปะการแสดงโนรา : ทุนทางสังคมในการฟื้นฟูพลังชุมชน บ้านเกาะประตู่ หมู่ที่ 2 ตำบลท่ามะเตือ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง ที่นำเสนอต่อมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. 2552

โนรา

“โนรา โนห์รา โนราห์ มโนรา มโนห์รา หรือมโนราห์” เป็นที่รู้จักกันในนาม ศิลปะการแสดงชนิดหนึ่งของท้องถิ่นภาคใต้ที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเองที่มีมายาวนาน ความเข้าใจหรือการให้ความหมายเกี่ยวกับ “โนรา” ส่วนใหญ่มองว่าเป็น ศิลปะการแสดงท้องถิ่น เป็นการร่ายรำตามแบบฉบับของชาวปักษ์ใต้ เป็นนาฏศิลป์ และเป็นการละเล่นพื้นเมือง (ขุนอุปถัมภ์ นรากร อ่างใน ประพนธ์ เรืองณรงค์. 2519 : 58) และขณะเดียวกันยังมีมุมมองในมิติด้านพิธีกรรมความเชื่อที่มองว่าเป็นลัทธิความเชื่อเกี่ยวกับบรรพบุรุษ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเรียกว่า “ครูหมอโนรา หรือ ตายายโนรา” และพิธีกรรมที่เรียกว่า “โนราโรงครู” (ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล. 2541 : 137) นอกจากนี้ยังมี มุมมองในมิติด้านวัฒนธรรม ที่มองว่าเป็นวิถีชีวิต เป็นวัฒนธรรมของคนภาคใต้ และเป็น สื่อของชุมชน ที่ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ คือ ระบบความเชื่อที่สร้างความเข้มแข็ง ให้แก่ชุมชนชาวใต้ทั้งทางด้านสังคม ความคิด ความเชื่อ โลกทัศน์ รสนิยม และสุนทรียภาพ โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษหรือ “ตายาย” ซึ่งสามารถยึดโยงเครือข่ายได้ไว้อย่าง เป็นระบบได้ (กาญจนา แก้วเทพ. 2548 : 12 และเชียรชัย อิศรเดช. 2548 : 86)

ด้านความเป็นมาของศิลปะการแสดงโนราแม้ยังไม่มีการยืนยันแน่ชัดว่าเกิดขึ้น ครั้งแรกที่ใด เมื่อใด แต่นักวิชาการที่สนใจเรื่องนี้ได้ตั้งข้อสันนิษฐานไว้ใน 3 กระแสความคิดใหญ่ ๆ คือ 1) มีพัฒนาการหรือมีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมอินเดียโดยเริ่มพัฒนาการ จากการเป็นศิลปะการแสดงชั้นสูงที่เกิดขึ้นในราชสำนักภาคใต้ 2) เกิดจากวัฒนธรรมของคนภาคใต้ดั้งเดิม และ 3) เกิดจากวัฒนธรรมภาคกลางที่ขยายมาสู่ภาคใต้

ข้อสันนิษฐานทั้งสามกระแสนั้น กระแสแรกมีความชัดเจนและเป็นที่ยอมรับกันค่อนข้างกว้างขวาง โดยมองว่า โนราพัฒนาการจากการเป็นศิลปะการแสดงชั้นสูงที่เกิดขึ้นในราชสำนักภาคใต้ กลุ่มนักวิชาการกลุ่มนี้ได้แก่ สุวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2547 : 151) ฉัตรทิพย์ นาถสุภา พรพิไล เลิศวิชา (2541 : 129) เทวสาร (2508 : 1 - 22) และวีเชียร ณ นคร (2523 : 94) คือ มีทัศนะไปในทิศทางเดียวกันว่า โนราเป็นการแสดงของภาคใต้ที่รับและพัฒนาการมาจากการละเล่นของอินเดีย ผ่านเข้ามาทางแหลมมลายู มีรากเหง้าหรือสายรากเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมอินเดีย ศาสนาพราหมณ์ ลัทธิไศวนิกาย ที่ผสมผสานกับคติพุทธ โดยเริ่มก่อตัวในราชสำนักกษัตริย์ของภาคใต้ตั้งแต่โบราณกาล ซึ่งสุวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์

(2542 : 3871, 3873) อธิบายว่า เดิมที่ตั้งแต่อดีตจนถึงสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ การละเล่นโนรานั้นเรียกว่า “ชาตรี” ชาวบ้านต่างเรียกกันว่า “มโนห์ราชาตรี” บ้างก็เรียก “มโนห์รา” ต่อมาก็กลายเป็น “โนรา” สำคัญสำคัญในตำนานชาตรีและบทไหว้ครูโนราที่ สืบทอดกันมาพอจะเชื่อได้ว่าโนรานั้นเป็นนาฏกรรมของราชสำนักและของท้าวพระยามหากษัตริย์ในภาคใต้มาแล้วตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่งน้อย เห็นได้จากชื่อสถานที่ ชื่อบุคคลที่เอ่ยถึงในตำนาน และบทไหว้ครูต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนบ่งบอกว่า จุดก่อกำเนิดของ โนราอยู่ที่บริเวณเมืองพัทลุงโบราณ บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา และฝั่งตะวันตกซึ่งอยู่ใน เขตจังหวัดพัทลุงปัจจุบัน ขณะที่ปรีชา นุ่นสุข (2537 : 2) มีความเห็นเพิ่มว่า น่าจะคาบเกี่ยว ถึงพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราชด้วย ส่วนข้อสันนิษฐานที่สองที่เชื่อว่า ศิลปะการแสดง โนราเกิดจากวัฒนธรรมของชาวภาคใต้ดั้งเดิมนั้นมองใน 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ โนรา เป็นการละเล่นที่พัฒนามาจากพิธีกรรมบวงสรวงของพวกพรานป่าที่ล่าสัตว์ พัฒนาลงของ ที่ใช้ล่าสัตว์มาเป็นเครื่องดนตรี (สุนันทา ไสร้จัจ อ่างโน วิเชียร ณ นคร. 2523 : 96) และ อีกลักษณะหนึ่งเห็นว่าเป็นศิลปะการแสดงชั้นสูงที่เกิดในราชสำนักในภาคใต้ โดยนัยนี้ พิทยา บุขรรรัตน์ (2539 : 86 - 91) อธิบายว่า โนรามีมาช้านาน สืบต่อรับช่วงกันมา จนถึงพวกราชครู หลังจากนั้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 เมืองสทิงพระเริ่มเสื่อมอำนาจลง ฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลาเกิดเมืองพัทลุงที่โคกเมืองบางแก้วอันเป็นศูนย์กลาง ทุกด้านแทน ทำให้โนราได้กลายเป็นที่ยอมรับของราชสำนักและประชาชนในหัวเมืองพัทลุง จนพัฒนาเป็นศิลปะชั้นสูงแล้วแพร่กระจายไปยังชุมชนต่าง ๆ ในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา แล้วขยายออกสู่พื้นที่อื่น ๆ นอกจากนี้ยังมีความเห็นในเชิงท้องถิ่น โดย เยี่ยมยง สุรกิจบรรหาร และ ภิญญู จิตต์ธรรม (2541 : 48 - 51) ที่ได้ให้ทัศนะไว้จากการประมวลความเป็นมาทั้ง จากการบอกเล่าของขุนอุปถัมภ์นารากร หรือโนราฟุ่มเทว บรมครูโนราชื่อดังในภาคใต้ และเอกสารอื่น ๆ ที่สะท้อนว่า โนรานั้นจะเกิดขึ้นระหว่างช่วง พ.ศ. 1858 - 2051 ใน พื้นที่เมืองพัทลุงเดิม หรืออำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง โดยมองว่าเป็นการแสดงที่มีอยู่ใน ราชสำนักเดิม ด้วยการอ้างถึงตำนานโนราที่เชื่อมโยงกับตำนานเจ้าเมืองพัทลุงในโบราณกาล ส่วนกระแสความคิดที่สามซึ่งไม่ค่อยกล่าวถึงกันมากนักเป็นการมองว่า ศิลปะการแสดง โนราเกิดในพื้นที่ภาคกลางแล้วค่อย ๆ ขยายมาสู่พื้นที่ภาคใต้ กลุ่มผู้ที่มีความเชื่อเช่นนี้ ได้แก่ สมเด็จพระยาติราชราชานุภาพ (2507 : 5 - 9) ที่กล่าวว่าโนรานั้นเดิมอยู่ใน

กรุงศรีอยุธยา และสุจิตต์ วงษ์เทศ (2532 : 162 - 164) ที่เชื่อว่า ชาตรี เป็นชื่อเรียก การละเล่นของภาคใต้ที่มีมาก่อนชื่อโนรา ซึ่งชื่อชาตรีเป็นชื่อที่ชาวบางกอก (กรุงเทพฯ - ธนบุรี) สมัยต้นรัตนโกสินทร์หรือก่อนหน้านั้นไม่นานนักเรียกการละเล่นชนิดนี้

กระแสความคิดเหล่านี้ถือเป็นมุมมองที่สะท้อนให้เห็นเกี่ยวกับความหมาย และ ความเป็นมาของศิลปะการแสดงภาคใต้ซึ่งยังไม่มีข้อยุติชัดเจน แม้ว่าจะมีมุมมองต่อศิลปะ การแสดงโนราหลากหลายมิติ แต่ความเป็นลักษณะเฉพาะของศิลปะการแสดงชนิดนี้มี เป็นพื้นฐานร่วมกันตั้งแต่การเป็นศิลปะการแสดงที่เน้นการร่ายรำมากกว่าการแสดงเป็น เรื่องโดยเป็นไปใน 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ การแสดงร่ายรำเพื่อการประกอบพิธีกรรมที่เรียก ว่า “โนราโรงครู” และการแสดงร่ายรำเพื่อความบันเทิงที่เรียกว่า “โนรารำ โนราเดินโรง และโนราโรงแข่ง” โดยมีนักวิชาการ อาทิ ชวน เพชรแก้ว (2523 : 45) ภิญญู จิตต์ธรรม (2541 : 202) เชื่อว่า การแสดงเริ่มแรกของศิลปะการแสดงโนราน่าจะเกิดขึ้นเพื่อประกอบ พิธีกรรม ส่วนเพื่อความบันเทิงนั้นเกิดตามมาทีหลัง

ในด้านการแต่งกายและเครื่องดนตรีโนรา ปรีชา นุ่นสุข (2537 : 22 - 24) อธิบายว่า โนราในอดีตไม่ได้สวมเสื้อและส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย เริ่มมีการใส่เสื้อและถุงเท้า เมื่อเกิดโนราหญิงขึ้น การแต่งกายโนรามี 2 ลักษณะ คือ การแต่งกายของ “โนราใหญ่” ที่ เรียกว่า เครื่องใหญ่ และการแต่งกายของ “นางรำ” ที่เรียกว่า เครื่องนาง โดยโนราใหญ่ จะมีเครื่องแต่งกายที่เพิ่มเข้ามา คือ เทร็ด กำไลต้นแขน ทับทรวง และปีกนกแอ่นหรือ ปีกหงษ์ โดยปัจจุบันพบว่า นางรำนิยมสวมเทริดด้วย ขณะเดียวกันยังมีหน้าพรานเป็น หน้ากากสำหรับตัวพราน และหน้าทาสี เป็นหน้ากากของตัวตลกหญิง และมีเครื่องดนตรี ของการแสดง 6 ชนิด คือ ทับ กลองทัดขนาดเล็ก ปี่ ฉิ่ง ฉาบ และโหม่ง (สารานุกรม วัฒนธรรมไทย ภาคใต้ : 2542 : 3876 - 3877)

สำหรับพื้นที่การแสดงที่เรียกว่า “โรงโนรา” ประหยัด เกษม (2523 : 128) อธิบายว่า โรงที่ใช้ในการแสดงนั้นมีการปรับเปลี่ยนเรื่อยมา เริ่มจากการเป็นโรงกลางแจ้ง ถัดมาเป็นโรงที่มีเสาสี่เสา หลังคาหน้าจั่วเปิดโล่งทั้งสี่ด้าน ต่อมามีการแบ่งภายในออกเป็น สองส่วนคือ ส่วนที่แต่งตัว และส่วนที่เป็นที่รำโดยมีมานัก จนปัจจุบันปรากฏโรงแบบ ยกพื้น

ศิลปะการแสดง “โนรา” กับการพัฒนาชุมชน :
บ้านเกาะประตู่ ตำบลท่ามะเตือ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง

ด้านองค์ประกอบและลำดับการแสดง มี 4 ส่วนสำคัญ คือ การรำ การร้อง การทำท และการเล่นเป็นเรื่อง ซึ่งในแต่ละคณะอาจมีทั้งเหมือนและต่างกันออกไปตามแต่สายครู และการประดิษฐ์คิดค้นใหม่ บทกลอนส่วนใหญ่เป็นกลอนสี่ กลอนหก และกลอนแปด สิ่งที่คล้ายกัน คือ การทำให้การแสดงนั้นมีความเข้าใจ สนุกสนาน กระตุ้นอารมณ์ความรู้สึก โดยที่ลำดับการแสดงระหว่างการแสดงด้านพิธีกรรมและการแสดงเพื่อความบันเทิง จะแตกต่างกัน คือ การแสดงด้านพิธีกรรมประกอบด้วยขั้นตอน และวิธีการที่สลับซับซ้อนมากกว่า

ในอีกประเด็น อันเป็นลักษณะเฉพาะของศิลปะการแสดงโนรา คือ เรื่องความเชื่อ วิธีการเข้ามาเป็นโนรา และลักษณะความเป็นโนรา คือ ต้องมีการฝึกหัดรำกับครูโนราและผ่านพิธีกรรมที่เรียกว่า “ครอบมือ” โดยครูโนรา อันเป็นการรับรองการเป็นโนราที่สมบูรณ์ แต่ก็มีอิสระในการเป็นโนราทั้งการเป็นโนราคนเดียว และการรวมกับโนราอื่นเป็นกลุ่มคณะ โดยสิ่งที่โนราทั้ง 2 แบบมีร่วมกันคือ ความเชื่อในโนรา ที่เชื่อใน 2 ลักษณะ คือ ความเชื่อเรื่องครุหมอ และความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษ โดยความเชื่อเรื่องครุหรือที่เรียกกันว่า “ครุหมอโนรา” มี 2 ลักษณะ คือ ผู้ให้กำเนิดวิชาโนรา หรือผู้ที่ให้กำเนิดโนราตามความเชื่อ ซึ่งเรียกอีกอย่างว่า “ตายายโนรา” อาทิ ขุนศรีศรัทธา นางนวลทองสำลี แม่ศรีมาลา เป็นต้น ส่วนอีกความเชื่อหนึ่งเป็นความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษ อันหมายถึงวิญญาณบรรพบุรุษทางสายเลือด และครูผู้สอนโนราของโนราเอง

“โนรา” ชุมชนบ้านเกาะประตู่

1. ชุมชนบ้านเกาะประตู่

ชุมชนบ้านเกาะประตู่ตั้งอยู่ในตำบลท่ามะเตือ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง โดยอำเภอบางแก้วในอดีตเคยเป็นเมืองพัทลุงโบราณ ห่างจากวัดเขยิบบางแก้วหรือที่เรียกกันในพื้นที่ว่าเมืองเก่า ประมาณ 10 กิโลเมตร เป็นชุมชนดั้งเดิมไม่ทราบอายุชัดเจน จากการบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่พบว่าน่าจะมีอายุยาวนานกว่า 200 ปี เหตุที่ชื่อเกาะประตู่ เนื่องจากในอดีตมีต้นประตู่ขนาดใหญ่กว่าสามคนโอบอยู่บริเวณเนินดินที่ยื่นออกมาริมคลองใหญ่ซึ่งมีลักษณะคล้ายเกาะ โดยคลองนั้นมีต้นน้ำไหลมาจากบริเวณเทือกเขาบรรทัด

อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง ลงสู่ทะเลสาบสงขลาบริเวณด้านตะวันออกของอำเภอบางแก้ว บ้านเกาะประดู่ประกอบด้วย 3 หย่อมบ้าน คือ บ้านเกาะประดู่ บ้านม่วงธง และบ้านโคกขี้แรด ซึ่งมีความเก่าแก่ของการตั้งถิ่นฐานตามลำดับ

ในส่วนของหย่อมบ้านเกาะประดู่ นั้น เป็นพื้นที่ดั้งเดิมและเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมของชุมชนในอดีต มีทั้งความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ มีพันธุ์ไม้หลากหลายชนิด อาทิ ยาง ตะเคียน หลุมพอ เป็นต้น มีพันธุ์สัตว์มากมาย อาทิ คางคูด (เสือด้า) กระจง เก้ง หมูป่า หมี ฟาน ค่าง ลิง อีเห็น ไก่ป่า เป็นต้น และมีคลองเกาะประดู่เป็นพื้นที่คลังอาหารของชุมชนที่เต็มไปด้วยสัตว์น้ำหลากหลายเช่น ปลาชะโด ปลาช่อน ปลาหมอ ปลาตะเพียน เต่า ตะพาน้ำ และปลาเล็กปลาน้อยอีกมากมาย ขณะเดียวกันยังเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนในแบบอดีต ทั้งด้านวิถีชีวิต การทำมาหากิน รวมถึงด้านความเชื่อ การจัดประเพณีและประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของคนในชุมชน

ด้านวิถีการดำรงชีวิตและการทำมาหากินของคนในอดีต ช่วงแรกเกี่ยวโยงอยู่กับสายน้ำ ทั้งการตั้งบ้านเรือนบริเวณริมคลองทั้งสองฝั่ง การติดต่อสัมพันธ์ เดินทางค้าขาย ทั้งกับคนในและคนนอกชุมชน มีการเข้ามาค้าขายสินค้าทะเล ได้แก่ กะปิ ปลาแห้ง อาหารทะเลต่าง ๆ จากกลุ่มพ่อค้าที่พายเรือมาจากทะเลสาบสงขลา และอาหาร ของป่า จากพ่อค้าที่มาจากบริเวณเทือกเขาบรรทัด มีการเดินทางสัญจรด้วยเท้าไปยังพื้นที่ต่าง ๆ โดยใช้เส้นทางเดินที่เรียกกันว่า “ทางพลี” รวมถึง ริมคลอง คันนา และริมทางรถไฟ ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากพื้นที่หมู่บ้านมากนัก นอกจากนั้นยังเป็นเส้นทางสายลัดระหว่างอำเภอบางแก้วและอำเภอเขาชัยสนไปยังวัดเขียนบางแก้วหรือเมืองพัทลุงเดิมอีกด้วย

สำหรับการตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยในช่วงแรกเริ่มเป็นลักษณะการอยู่ร่วมกันของกลุ่มเครือญาติในพื้นที่ลุ่มเดียวกัน เป็นหย่อมบ้านเล็ก ๆ ซึ่งมี 3 ตระกูลใหญ่ คือ พลเพชร แก้วนุ่น และแป้นเนียม ต่อมาขยับขยายกว้างขึ้นทั้งการแยกครอบครัวออกไปและการอพยพเข้ามาอยู่ใหม่ของคนนอกพื้นที่ แต่อย่างไรก็ตามวิถีการดำรงชีวิตยังคงผูกพันกันด้วยระบบเครือญาติ และความเป็นญาติพี่น้อง ส่วนการทำมาหากินในอดีตเป็นวิถีด้านเกษตรกรรม คือ ทำนาเป็นส่วนใหญ่ ทั้ง นาดำ นาไร่ และนาดอน เมื่อย่างจากการทำนาก็ปลูกพืชต่าง ๆ ไว้บริโภคในครอบครัว แบ่งปัน และช่วยเหลือกัน เป็นวิถีชีวิตแบบพึ่งพาอาศัย เกื้อกูล ดูแลกันและกัน โดยมีผู้นำชุมชนเป็นผู้ที่มาจากการยอมรับนับถือซึ่งในอดีต

ศิลปะการแสดง “โนรา” กับการพัฒนาชุมชน :
บ้านเกาะประตู่ ตำบลท่ามะเตือ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง

เรียกว่า “นายบ้าน” เป็นผู้ปกครองและดูแลหมู่บ้าน ทั้งด้านความสงบ ความปลอดภัย และเป็นที่พักยามลำบากของคนในชุมชน

ในด้านความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมของชุมชนส่วนใหญ่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ห่อมบ้านเกาะประตู่ โดยเฉพาะเรื่องความเชื่อ ทั้งความเชื่อเรื่องตายาย และตายายโนรา ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชน เจ้าป่าเจ้าเขา และความเชื่อเรื่องผีทั่ว ๆ ไป แสดงให้เห็นวิถีปฏิบัติ ประเพณี และพิธีกรรมในพื้นที่นี้ อาทิ การทำบุญหมู่บ้าน การทำพิธีกรรมโนราโรงครู การทำบุญตายาย เป็นต้น

เรื่องราววิถีการดำรงชีวิตในอดีตเหล่านี้ได้รับการบอกเล่าสืบต่อไว้อย่างน่าสนใจจากนางคลี่ แก้วนุ่น (สัมภาษณ์ : 30 ตุลาคม 2551) ผู้อาวุโสของชุมชนที่มีอายุกว่า 80 ปี ว่า

เมื่อก่อนคนอยู่กันแถว 2 ท่าคลอง (ฝั่งคลอง) แม่นายแล้วว่า แลกก่อน (เมื่อก่อน) อยู่แถวนี้เพ (ทั้งนั้น) มีพาน (สะพาน) ไม้เล็ก ๆ ไว้ให้คนข้าม น้ำคลองใส ปลาชุมเห็ด (เยอะมาก) ต้นไม้ก็เต็ม ป่าทั้งเพ (เยอะมาก) มีเรือจากสงขลามาค้าขาย เอาเคย (กะปิ) ของเล (ทะเล) มาขาย โหมเขา (คนที่อยู่แถวเทือกเขาบรรทัด) มาจากโหมต (ตะโหมต) ก็เอาแพมาขายของป่า คนบ้านเราก็อ้อของจากเขา ขายสาร (ข้าวสาร) ของเราไป แต่ก่อน (เมื่อก่อน) เป็นห่อมบ้าน อยู่กันไม่กี่หลัง แต่ตอนหลัง ออกลูกหลานไปเรื่อย ๆ แต่ก็อยู่ (สร้างบ้าน) ไม่ไกลกัน ช่วยเหลือกัน ทั้งเพ (ทั้งนั้น) ทำนาเป็นหลัก ว่างจากทำนาก็ทำอะไรกันไปตามเรื่อง ตามราว คนแต่แรก (คนสมัยก่อน) รักกัน ช่วยกันหมด ทำนาก็ไปช่วยกัน ใครปลูกบ้านคนชาย ๆ (ผู้ชาย) ก็ไปช่วยกัน มีงานแต่ง (งานแต่งงาน) งานศพ งานบวช หรือปีใหม่ สงกรานต์ มาช่วยกันทั้งเพ (ทั้งนั้น) อยู่กันแบบพี่น้อง (ญาติ) แต่ก่อนนายบ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) เป็นคน (ผู้) ดูแลทั้งหมด ไม่ได้เลือกกันเหมือนนี้ไทย (ปัจจุบัน) แต่ยกมือบอกกัน เลือกเพราะเขาเป็นคนดี ฟังได้ เป็นนักร้อง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นี้แต่ก่อนลุย (เยอะ) ทั้งตายาย โนรา ตายาย เจ้าที่เจ้าทาง เจ้าป่าเจ้าเขา ที่เขาปกป้องรักษาคนที่นี่มา

ขณะที่ห่อมบ้านม่วงธงซึ่งตั้งชื่อตามลักษณะเด่นของพื้นที่ที่เคยมีต้นมะม่วงต้นใหญ่ตั้งอยู่เป็นกลุ่มคนที่ย้ายถิ่นฐานมาจากหมู่บ้านใกล้เคียงซึ่งไม่มีที่หลังคาเรือน และตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่มเครือญาติในละแวกเดียวกันโดยเลี้ยงชีพด้วยการทำนาเป็นหลักเช่นกัน

ต่อมาประมาณหลัง พ.ศ. 2497 เกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ เนื่องจากมีไฟฟ้าและมีการตัดถนนเชื่อมระหว่างอำเภอเขาชัยสนและอำเภอบางแก้วผ่านบริเวณกลางพื้นที่ชุมชน ทำให้พื้นที่ที่อยู่อาศัยเริ่มขยายกว้างขวางขึ้น ผู้คนจากหมู่บ้านใกล้เคียงอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ขณะเดียวกันคนในห่อมบ้านเกาะประดู่ก็เริ่มขยับขยายออกมาตั้งบ้านเรือนเกิดเป็นห่อมบ้านสำคัญอีกหนึ่งห่อมบ้าน คือ ห่อมบ้านโคกขี้แรด และกลายเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของชุมชนแทนที่บริเวณห่อมบ้านเกาะประดู่ในเวลาต่อมาจนปัจจุบัน

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจการเมือง สังคม รวมถึงการใช้ทรัพยากรในชุมชนเพิ่มขึ้น มีผลทำให้วิถีการดำรงชีวิตการทำมาหากิน และการพัฒนาด้านต่าง ๆ ของชุมชนทั้งสามห่อมบ้านเปลี่ยนแปลงไป เริ่มจากการเดินทางทางบกที่สะดวกขึ้น การสัญจรทางน้ำลดบทบาทลงและหมดไปในที่สุด การตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยหนาแน่นขึ้น การเปลี่ยนพื้นที่นาเป็นสวนยางพาราและปาล์มน้ำมัน ทรัพยากร สัตว์น้ำ และสัตว์ป่า เริ่มลดลงเรื่อย ๆ วิถีการดำรงชีวิตปรับเปลี่ยนไป การปกครองดูแล และการพัฒนาหมู่บ้านถูกปรับเข้ากับระบบการบริหารราชการ ทั้งผู้ใหญ่บ้าน และองค์การบริหารส่วนตำบล เกิดกลุ่มองค์กรชุมชนต่าง ๆ ขึ้นอย่างมากมาย วิถีความเชื่อความศรัทธาต่าง ๆ เริ่มเลือนหายไป แต่ขณะเดียวกันความเชื่อเกี่ยวกับตายาย ตายายโนรา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้านยังคงดำรงอยู่คู่มากับคนในชุมชนแม้จะเลือนรางไปบ้างก็ตาม

2. “โนรา” บ้านเกาะประดู่

ศิลปะการแสดงโนราเป็นสิ่งหนึ่งที่มีอยู่คู่กับชุมชนนี้มาช้านาน จากการบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในพื้นที่ทำให้ทราบว่าในอดีตยุคแรกเริ่มของการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยนั้นยังไม่ปรากฏการบอกเล่าว่ามีศิลปะการแสดงโนราในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นคนที่มีความรู้ด้านโนราคนที่รำโนราได้ หรือคณะโนรา แต่มีการบอกเล่าต่อ ๆ กันมาว่า มีคนที่เชื่อเกี่ยวกับครุหมอหรือตายายโนราอาศัยอยู่ในชุมชน และมีการเดินทางผ่านเข้าออกของคณะโนราไปยังวัดเขียนบางแก้วซึ่งเป็นเมืองเก่าของจังหวัดพัทลุง และมีการจัดแสดงโนราโรงแข่งในทุกปี

ศิลปะการแสดง “โนรา” กับการพัฒนาชุมชน :
บ้านเกาะประตู่ ตำบลท่ามะเตือ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง

รวมถึงวัดสังฆวราราม วัดท่ามะเตือ ซึ่งเป็นวัดโบราณที่อยู่ใกล้เคียงหมู่บ้าน ซึ่งมีอายุหลายร้อยปีที่ในอดีตเป็นวัดใหญ่มีการเดินทางมาแสดงของโนรา หนึ่งตระกูล รวมถึงการเข้ามาพักของคณะโนราก่อนการเดินทางต่อไปในพื้นที่อื่นที่เรียกว่า “โนราเดินโรง โนราโรงแข่ง” หรือการเข้ามาแสดงโนราในพื้นที่วัดดังกล่าวในงานเทศกาล อาทิ เทศน์มหาชาติ หรืองานบุญใหญ่ เป็นต้น

ด้วยปรากฏการณ์ดังกล่าวส่งผลให้ความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่กับศิลปะการแสดงโนรามีความใกล้ชิดเรื่อยมาเป็นเวลายาวนาน ทั้งการชมโนราที่เดินทางผ่านมาพักและแสดงในวัดใกล้เคียงหมู่บ้าน การเดินทางออกไปดูที่วัดเขียนบางแก้ว ทั้งโนราโรงแข่งและโนราโรงครู เป็นต้น ส่งผลให้คนเหล่านี้มีโอกาสนสัมผัสใกล้ชิดกับศิลปะการแสดงโนราส่วนหนึ่งเป็นไปเพื่อความสุขสนานรื่นเริง ขณะที่อีกส่วนรับเอาความเชื่อความศรัทธาต่อครูหมอโนราเข้ามาว่าส่งผลต่อการดำรงชีวิต อาทิ เชื่อว่าสามารถช่วยให้หายจากโรคได้เชื่อว่าเป็นต้นเหตุของการเจ็บป่วยบางประการ หรือแม้กระทั่งเชื่อว่าจะสามารถช่วยเหลือให้สมปรารถนาในสิ่งที่ต้องการได้ และมีการสืบทอดสู่ลูกหลานเรื่อยมา

ความชัดเจนของศิลปะการแสดงโนราบ้านเกาะประตู่เกิดขึ้นชัดเจนในช่วงเวลา 80 ปีที่ผ่านมาจนปัจจุบัน ในช่วงเวลาดังกล่าวปรากฏทั้งความรุ่งเรืองและเสื่อมถอยของศิลปะการแสดงชนิดนี้ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 4 ช่วงพัฒนาการ

ช่วงแรก เป็นช่วงเวลาเริ่มต้นของการเกิดและการมีศิลปะการแสดงโนราในชุมชน (ก่อนปี พ.ศ. 2460 - 2534) เริ่มจากการเข้ามาแสดงโนราเดินโรงในพื้นที่บ้านของคนในชุมชนที่ชื่อ “ยายศรีพุด” จนมีการให้ลูกชายไปฝึกโนรา และจัดพิธีกรรมโนราโรงครู ทำให้คนในชุมชนเริ่มใกล้ชิดโนรามากขึ้น และต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2491 มีการจัดพิธีกรรมโนราโรงครูอย่างยิ่งใหญ่ของผู้นำชุมชน คือ ผู้ใหญ่คลัง พลเพชร โดยจัดพิธีกรรมโนราโรงครูในหมู่บ้าน และได้พัฒนามาเป็นการ ฝึกรำ หัดโนรา รวมถึงมีโนราเข้ามาพักและอยู่ในพื้นที่ที่บ้านผู้ใหญ่คลังหลังจากฤดูเก็บเกี่ยว ปรากฏการณ์นี้มีส่วนดึงให้ผู้คนที่ยังชื่นชอบ รวมถึงมีความเชื่อและศรัทธาต่อโนราเข้ามาฝึกรำ ชมการฝึก และคณะโนราเกิดขึ้นในพื้นที่เป็นจำนวนมากไม่น้อย แต่ครั้งนั้นเมื่อการจัดพิธีกรรมโนราโรงครูในพื้นที่ลดลง ไม่มีการสานต่อในกลุ่มลูกหลาน และผู้ที่เป็นแกนหลักในการจัดพิธีกรรมเสียชีวิตไป กิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับโนราที่เคยเคลื่อนไหวในชุมชนก็ค่อย ๆ ลดลงด้วย

ลำดับต่อมาเป็นช่วงของการฟื้นฟูศิลปะการแสดงโนราและเกิดกลุ่มทางวัฒนธรรม (พ.ศ. 2535 - 2539) โดยเป็นการร่วมกันของผู้นำ คือ นางยุพิน สงทับ คนในชุมชนที่สนใจ และหน่วยงานการศึกษาออกโรงเรียนที่ร่วมกันฟื้นฟูกิจกรรมเกี่ยวกับโนรา โดยจัดการฝึกโนราขึ้นในพื้นที่ เริ่มจากคนที่มีความชอบ และมีความเชื่อความศรัทธาต่อโนราเป็นเบื้องต้น ได้เชิญโนราในชุมชนมาเป็นครูฝึก จนกระทั่งมีโนราเพิ่มขึ้นในชุมชนจำนวนหนึ่ง และคนเหล่านี้ก็ต่างเกาะกลุ่มกันทำกิจกรรมในชุมชน ทั้งด้านศิลปะการแสดงและด้านอื่น ๆ เกิดเป็นกลุ่มทางวัฒนธรรมสร้างประโยชน์แก่ชุมชนตามมา

ต่อจากนั้นเป็นช่วงของการใช้ศิลปะการแสดงโนราเป็นเครื่องมือและเป้าหมายในการพัฒนา (พ.ศ. 2540 - 2548) โดยนางยุพิน สงทับ ได้นำศิลปะการแสดงโนรามาใช้เชื่อมประสานความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่กำลังไม่เข้าใจกันเนื่องจากสาเหตุด้านการเมืองท้องถิ่น ศิลปะการแสดงโนราจึงได้รับการนำเข้ามาเป็นเครื่องมือสร้างการพบปะกันของผู้คนส่วนหนึ่งที่มีความชื่นชอบ และศรัทธาต่อครุหมอโนรา โดยจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมด้านการฝึกหัดโนราในพื้นที่ชุมชน การนำโนราและคนที่เป็โนราเข้ามาร่วมและชักชวนคนในชุมชนทำกิจกรรมชุมชน ส่งผลต่อการช่วยคลี่คลายความไม่เข้าใจกัน และสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกลับมาได้ส่วนหนึ่ง

ช่วงสุดท้าย คือ ช่วงการปรับตัวของศิลปะการแสดงโนราเพื่อการสร้างโอกาสในการแก้ปัญหาและพัฒนา (พ.ศ. 2549 - 2552) ช่วงนี้เป็นช่วงที่สถานการณ์ชุมชนคล้ายคลึงกับช่วงเวลาที่ผ่านมา ความไม่เข้าใจกันของคนในชุมชนเกิดขึ้นอีกครั้งจากการเลือกตั้งท้องถิ่น จึงมีการนำศิลปะการแสดงโนรามาใช้อีกครั้ง เพราะเห็นว่าจะสามารถรวมคนได้ระดับหนึ่ง โดยผ่านกิจกรรมเชิงประยุกต์เป็นทำออกกำลังกาย เริ่มจากครุโนราของชุมชน คือ นางภา หวานแก้ว และกลุ่มคนโนรา กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มผู้สูงอายุ จัดกิจกรรมร่วมกัน ด้วยบริบทของชุมชนที่ยังเอื้ออำนวยทำให้สามารถชักจูงกลุ่มคนที่สนใจในมิติการออกกำลังกายมารวมตัวกันจึงนำมาสู่การสานสัมพันธ์กันในระดับหนึ่ง

ในขณะที่ช่วงเวลาปัจจุบัน (2556) ศิลปะการแสดงโนราในพื้นที่ชุมชนบ้านเกาะประดู่อยู่ในสถานการณ์ที่ค่อนข้างหยุดนิ่ง มีการแสดงเป็นครั้งคราวของโนราในพื้นที่ แต่สิ่งหนึ่งที่ยังพบอยู่ก็คือ ความชื่นชอบ ความเชื่อความศรัทธาต่อครุหมอโนราที่ยังคงฝังแน่นอยู่ในจิตใจคนในชุมชนเป็นจำนวนมากไม่น้อย

ศิลปะการแสดง “โนรา” กับการพัฒนาชุมชน :
บ้านเกาะประดู่ ตำบลท่ามะเตือ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง

จากที่กล่าวมาข้างต้นจึงเห็นได้ว่า พัฒนาการของศิลปะการแสดงโนราในพื้นที่ชุมชนบ้านเกาะประดู่ทั้งหมดสะท้อนให้เห็นถึงการเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงของ “ศิลปะการแสดงโนรา” ในชุมชน และในความหมายความเข้าใจของคนบ้านเกาะประดู่ ศิลปะการแสดงโนรามิได้เป็นเพียงศิลปะการแสดงเพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงพิธีกรรมและความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งล้วนสามารถถูกดึงมาทำหน้าที่พัฒนาได้เช่นเดียวกัน ท่ามกลางการดำเนินไปของศิลปะการแสดงโนราและชุมชนบ้านเกาะประดู่ ปรากฏทั้งการส่งเสริมศักยภาพ และการบั่นทอนการดำรงอยู่ของชุมชนที่ก่อให้เกิดปัญหา โดยศักยภาพที่สำคัญเรื่องหนึ่งคือ ระบบความเป็นเครือญาติที่ผูกโยง เชื่อมร้อย และรักษาความเป็นคนบ้านเกาะประดู่ไว้ และที่สำคัญอีกประการคือ การเกิดศิลปินโนราขึ้นมาในพื้นที่พร้อม ๆ กับความเชื่อความศรัทธาต่อครุหม่อโนราของคนในชุมชนบ้านเกาะประดู่จำนวนไม่น้อย แต่ขณะเดียวกันปรากฏการณ์ที่สร้างความอ่อนไหวและอ่อนแอให้แก่ชุมชนมากที่สุดก็คือ เรื่องการเมืองท้องถิ่นที่ผูกแน่นเอาไว้ด้วยความเป็นเครือญาติ พรรคพวก อันนำมาสู่ความไม่เข้าใจกัน จึงส่งผลให้โนราในฐานะศักยภาพหนึ่งของชุมชนถูกดึงมาใช้เพื่อการทำหน้าที่พัฒนาชุมชนในเวลาต่อมา

“โนรา” ในฐานะเครื่องมืองานพัฒนาชุมชนบ้านเกาะประดู่

จากสถานการณ์ในชุมชนบ้านเกาะประดู่ที่กล่าวมาแล้ว ทำให้เห็นบทบาทของโนราในพื้นที่นี้หลายประการดังนี้

1. โนรากับการรวมคน สร้างความเป็นกลุ่มพวกเดียวกันและกลุ่มทางวัฒนธรรม

ในพื้นที่ชุมชนบ้านเกาะประดู่ ศิลปะการแสดงโนราถูกนำมาสร้างให้เกิดการรวมคน โดยผู้นำของชุมชน คือ นางยุพิน สงทับ กิจกรรมดังกล่าวโดดเด่นมากในช่วง พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา โดยใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์ และแก้ไขปัญหาของชุมชนที่เกิดขึ้นจากความไม่เข้าใจกันเนื่องจากการเมืองท้องถิ่นที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนหลายด้าน อาทิ ระบบความสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชนลดลง ความร่วมมือของชุมชน และกิจกรรมชุมชนเริ่มชะงักงัน ด้วยเหตุดังกล่าวมีการนำโนรามาใช้เพื่อการบรรเทาปัญหา โดยเชิญผู้รู้เกี่ยวกับโนราที่มีอยู่ในชุมชนทั้งการรำโนรา การตีเครื่องโนรา มาเป็นกลุ่มหลักในการสร้างกิจกรรมเพื่อการรวมคน

การตั้งโนรามาใช้ตั้งที่ว่ำนี้อยู่บนฐานคิดหลายประการ ได้แก่ การฝึกหัดโนราในช่วงเวลาก่อนนี้สามารถทำให้คนที่ชื่นชอบมารวมตัวกันได้ คนในชุมชนยังมีความรู้สึกว่ำนโนราเป็นศิลปะการแสดงของชุมชน ในชุมชนมีผู้รู้ทางด้านนี้ ศิลปะการแสดงโนราเป็นสิ่งที่ยังอยู่ในความชื่นชอบของคนในพื้นที่ และมองว่่ากิจกรรมที่จะทำก็เป็นส่วนหนึ่งของงานอนุรักษ์ ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงมีการนำโนรามาใช้สร้างทั้งกิจกรรมที่ยังคงอิงอยู่กับรูปแบบศิลปะการแสดง ได้แก่ การฝึกหัดโนรา ซึ่งจัดขึ้นในพื้นที่บ้านของโนรากรลัด ทั้บรอด ที่สอนร่วมกับ โนราภา หวานแก้ว ซึ่งเป็นครูโนราอีกท่านหนึ่ง ทั้งสองช่วยกันชักชวนคนที่ชื่นชอบหรือนับถือตายายโนราเข้ามาเข้าร่วมกิจกรรม โดยจัดขึ้นในช่วงเวลาเย็น มีทั้งการสอนรำ การฝึกท่องบททั้งบทโนราดั้งเดิม และการคิดแต่งบทใหม่มาใช้ ซึ่งเปิดกว้างให้คนทุกกลุ่มวัย ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ แม่บ้าน และผู้สูงอายุที่สนใจเข้ามาร่วม รวมถึงการฝึกตีเครื่องดนตรีให้แก่กลุ่มผู้ชายในชุมชนที่เข้ามาร่วมกิจกรรมด้วย ขณะเดียวกันยังมีการปรับประยุกต์ทำรำโนราเป็นท่าออกกำล้งกายแบบง่าย ๆ เนื่องจากกลุ่มที่เข้ามามีความชอบเป็นทุนเดิม แต่ไม่สามารถรำตามรูปแบบเดิมของโนราได้ จึงคิดปรับให้ง่ายขึ้นสำหรับผู้ที่ยากจะรำด้วยตลอดจนถึงการทำพิธีครอบเทริดเพื่อเปลี่ยนผ่านสู่ความเป็นโนราที่สมบูรณ์ และเป็นคณะโนราด้วย กิจกรรมเหล่านี้เกิดขึ้นและใช้เรื่อยมาตั้งแต่ พ.ศ. 2535 โดยบางช่วงมีความเข้มข้น หรือเบาบาง ตามสถานการณ์ของชุมชน

กิจกรรมที่เกิดขึ้นเหล่านี้ในเบื้องต้นของการทำกิจกรรมสามารถช่วยให้เกิดการพบปะกันของคนในชุมชนทุกเวลาเย็นที่มีการฝึก เริ่มจากจำนวนเพียงไม่กี่คนค่อยขยับขยายออกไปเป็นกลุ่มใหญ่ขึ้น เป็นการชวนกันปากต่อปาก เมื่อมาร่วมกันก็เกิดการพูดคุยเรื่องราวของชุมชนร่วมไปกับการฝึก หรือชมการฝึกซ้อม พัฒนามาเป็นการหันหน้าเข้าหากัน ทำให้ผู้คนเกิดความใกล้ชิดกันมากขึ้นบนพื้นฐานของความสนุกสนานร่วมกัน นำมาสู่การสร้างพื้นที่แลกเปลี่ยนเรื่องราวของชุมชนตามมา สิ่งดังกล่าวสะท้อนออกมาจากการบอกเล่าของคนในพื้นที่หลากหลาย อาทิ นางกลัด ทั้บรอด ได้กล่าวเกี่ยวกับที่มาของการเข้ามาสอนรำโนรา ว่่า

...ที่ป่าสอนเพราะอยากสืบทอด แล้วยก้เอาหนูก (สนุก) ด้วย คนมาเต็มบอกต่อ ๆ กันไป ทั้งป่าเอง คนที่มา ช่วยกันบอก คนที่แววศิริว่่าได้ก็สอนรำ

ศิลปะการแสดง “โนรา” กับการพัฒนาชุมชน :
บ้านเกาะประตู่ ตำบลท่ามะเดื่อ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง

ตามแบบโนรา คนที่เขามาเห็นแล้วหนูก (สนุก) ขึ้นมากันก็ให้รำแบบ
หนูก ๆ (สนุก ๆ) ป้าภาแก่ช่วยสอน คนชาย ๆ (ผู้ชาย) นึกหนูก (สนุก)
ก็มาลองตีเครื่อง คนลุย (เยอะ) พอเพลง (พูด - บอก) ว่าหัดกันหล่าว
(อีก) ฮี! คนเต็มหมด ที่หัดแล้วพอแล้วได้ (เมื่อเห็นว่ารำได้) ก็สอตเครื่อง
(ทำพิธีครอบเบริด) เข้าคณะ (เป็นสมาชิกคณะ) ที่ไม่ได้ (รำไม่เป็น)
แต่รำได้หมั่ง (บ้าง) ก็เป็นโนราดิบไป รำหนูก ๆ (สนุก ๆ) ในหมู่บ้าน...
(กลัด ทับรอด : สัมภาษณ์ 8 พฤศจิกายน 2551)

ส่วนนางยุพิน สงทับ ซึ่งขณะนั้นเป็นแกนนำของการนำศิลปะการแสดงโนราเข้า
มาใช้เพื่อทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชน ได้กล่าวว่า

...แรกเริ่ม ช่วงปี 35 (2535) เพราะกคน. มีโครงการ ก็เลย
จัดฝึกขึ้น แต่ป่าดูแล้ว คนที่นี้ชอบโนรากันลุย (เยอะ) นับถือตายาย
โนราก็ลุย (เยอะ) ก็เลยคุยกับป่ากลัด (กลัด ทับรอด) แกรำโนราอยู่
ว่าถ้าสอนกันที่บ้านเรากันได้หม้าย (มัย) คิดกันอยู่หลายวัน สุดท้าย
เอาก็เอา ก็เลยฝึกกัน คนมาเยอะ เริ่มหัดที่บ้านป่ากลัด ก็คือฝึกเพื่อ
อนุรักษ์ สนุกกันนี้ (มาก) ... ตอน ปี 42 (2542) เลือกผู้ใหญ่บ้านป่าได้
แต่คนมันแบ่งกลุ่มกัน ไม่ค่อยหันหน้าเข้าหากัน ก็เลยมาลองเอาโนรา
แล (มาลองใช้โนรา) เพราะจำได้แต่ก่อน (เมื่อก่อน) พอ (เมื่อ) มีโนรา
คนเต็ม แต่พอคนมาเยอะเข้ามาก ๆ เข้า ไม่มีคำว่าพวกใคร พอ (เมื่อ)
ฝึกมาแล (ดู) กัน ก็เลยรู้สึกวโนรามันเชื่อมได้ ก็เลยขยับฝึกให้นานหิด
(ขึ้น) แล้วก็พยายามให้มันเป็นที่ (สถานที่) พุดคุยกันของคนที่นี่...คน
มากันเยอะทุกคืน หนูก (สนุก) กันนี้ (มาก) ที่เคื่อง ๆ กันมันก็ลืมหอน
ที่ (เมื่อ) เจอในวงซ้อมโนรา นาน ๆ ไปก็ลืมหอนไป ที่มาตอนนั้นมั้ง
เด็กที่มาฝึก โหมที่ชอบโนรา โหมที่นับถือตายายโนรา และคนอื่น ๆ
รวมแล้วไม่น่าต่ำหว่า 40 - 50 คนต่อคืน ทั้งคนรำ พ่อแม่เด็ก ญาติ ๆ
เยอะมาก บางคนก็บอกต่อ ๆ กันไป กิจกรรมนี้มันทำให้หันหน้าเข้าหากัน
มันเป็นภาพที่ทำให้ความสุขมันกลับมาในเวลานั้น...(ยุพิน สงทับ :
สัมภาษณ์ 16 ตุลาคม 2551)

สิ่งที่เกิดขึ้นตามมา คือ คนที่รวมกลุ่มพัฒนาขึ้นเป็น “กลุ่มทางวัฒนธรรม” ที่ผูกเชื่อมโยงไว้ด้วยความเป็น “คนโนรา” ที่สนใจโนราเหมือนกันในลักษณะ “คณะโนรา” ที่ประกอบด้วย นางรำ นักดนตรี และลักษณะ “คนโนรา” อันหมายถึงคนทั้งหมดที่มีความรู้ด้านโนรา คนที่ชื่นชอบ และคนที่นับถือครูหมอโนรา คนเหล่านี้รวมเป็นกลุ่มเดียวกันโดยผูกโยงกันด้วยความรู้สึกเป็น “พวกโนราเหมือนกัน” ที่มีหลากหลายช่วงวัย จนกลายมาเป็นคนกลุ่มหลักในการทำงานกับชุมชนทั้งงานกิจกรรมต่าง ๆ และงานพัฒนาของหมู่บ้านในช่วง พ.ศ. 2535 – 2552 ภาพดังกล่าวสะท้อนออกมาจากคำกล่าวของคนในชุมชนผู้ร่วมฝึกโนราในช่วงเวลานั้นอย่างน่าสนใจ อาทิ การบอกเล่าของนางนิตา นพคุณ นางจันทร์รา หนูมาก และนางจินตนา ด้วนชำ ตามลำดับ

...มาฝึก มารำ มาเจอกันบ่อย ๆ เข้ามันก็เลยสนิทกันมากขึ้น มันทำให้รู้สึกที่เราเป็นโหม (พวก) เดียวกันพอชวนกันไปทำอะไร (อะไร) ถ้าว่างก็ไป ยอมรับเลยว่าตอนนั้น (พ.ศ. 2535 - 2549) สามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันมาก โหม (พวก) โนราทั้งเพ (ทั้งนั้น)... (นิตา นพคุณ : บอกเล่า 9 พฤศจิกายน 2551)

...ความรู้สึกตอนนั้นมันสนุก (สนุก) มาก รวมกันเป็นทีม (กลุ่ม) เลย มีอะไรก็ช่วยกัน โหม (กลุ่ม) โนราลุย (เยอะ) ทำไรก็ทำกัน (ช่วยกันทำ) มันรู้สึกอบอุ่น... (จันทร์รา หนูมาก : สัมภาษณ์ 9 พฤศจิกายน 2551)

...คนโนราพวกนี้ถือว่าตอนนั้นเป็นอีกหลักหนึ่งของหมู่บ้าน เค้าร่วมกันแน่น (เหนียวแน่น) ชวนกันทำนู่นทำนี่หลายอย่าง เข้าเกลียวกันมาก บ้านเราตอนนั้นถือได้ว่าเข้มแข็งกว่าเพื่อน... (จินตนา ด้วนชำ : สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2552)

2. โนรากับการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

บทบาทของศิลปะการแสดงโนราต่อชุมชนตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2535 เป็นต้นมานับได้ว่ามีมากขึ้นกว่าการเป็นศิลปะการแสดงเพื่อความบันเทิง เนื่องจากคนในชุมชนสามารถประยุกต์และพัฒนาปรับเปลี่ยนสร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชนได้ ส่วนหนึ่ง คือ การสร้าง

ศิลปะการแสดง “โนรา” กับการพัฒนาชุมชน :
บ้านเกาะประตู่ ตำบลท่ามะเดื่อ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง

ให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ทั้งเรื่องราวของโนรา เรื่องราวของชุมชน และเรื่องราวที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน โดยผ่านกิจกรรมการฝึกหัดโนรา และการแสดงโนราในพื้นที่ชุมชน

กระบวนการเรียนรู้แรกที่เกิดขึ้น คือ การสร้างให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับศิลปะการรำโนรา ซึ่งเกิดจากการร่วมกิจกรรมการฝึกหัดโนรา ที่ถ่ายทอดโดยครูโนราของชุมชน ได้แก่ ท่ารำต่าง ๆ เช่น ท่าปฐม พรหมสี่หน้า ฯลฯ จังหวะการรำ บทกลอนซึ่งมีทั้งกลอนสี่ กลอนหก และกลอนแปด อาทิ บทครูสอน บทสอนรำ การขับบท การเอื้อน ฯลฯ การตีเครื่องดนตรี ขณะเดียวกันการรวมเป็นคณะโนราที่เกิดขึ้นได้นามาสู่การเรียนรู้เกี่ยวกับขั้นตอนการจัดแสดงโนรา รวมถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ของโนราด้วย เหล่านี้สะท้อนจากการบอกเล่าไว้อย่างน่าสนใจของนายเหิม คงขำ (สัมภาษณ์ : 12 พฤศจิกายน 2551) ที่ว่า...
คนได้เรียนรู้เรื่องโนราเพิ่มขึ้น คนที่มาหัด (ฝึกรำ) เค้าก็เรียนรู้เรื่องการรำ การว่าบท คนชาย ๆ (ผู้ชาย) ที่มานึกหนัก (สนุก) ก็ลองตีเครื่อง ผมก็ไปลอง ได้บ้างไม่ได้บ้าง หนัก ๆ (สนุก ๆ) กันไป... เหล่านี้นำมาสู่การเรียนรู้เกี่ยวกับศิลปะการแสดงโนราของชุมชนที่ผ่านการทดลองปฏิบัติจริงของคนที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรม

ขณะเดียวกันกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นยังก่อให้เกิดการเรียนรู้เรื่องราวของชุมชน และเรื่องราวที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนด้วย โดยการเรียนรู้เหล่านี้เกิดขึ้นทั้งการใช้โนราโดยตรง และการใช้โนราโดยอ้อมโดยผ่านวิธีการต่าง ๆ การใช้โนราโดยตรงเกิดขึ้นด้วยการใช้บทกลอนขับให้คนได้ฟัง เป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ผ่านการฟัง การคิด ซึ่งเป็นการสื่อสารเรื่องราวต่าง ๆ ในชุมชน อาทิ กลอนแปดที่ผู้ขับพยายามสอดแทรกกว่าศิลปะการแสดงโนรามืออยู่ในพื้นที่ชุมชนมายาวนาน

“...เกาะประตู่ถิ่นนี้มีโนรามาช้านาน เป็นสื่อกลางเพื่อประสานสามัคคี”
(ยุพิน สงทับ)

รวมถึงบทกลอนเกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ที่พยายามสอดแทรกความคิด การดำรงชีวิตแบบพอเพียงให้แก่คนในชุมชน ได้แก่

...เงินทุกบาทมีค่าเมื่อหามาต้องถนอม	เราต้องออมเพื่อประหยัดพัฒนา
สังคมปัจจุบันเราต้องสรรเราต้องหา	(แม่เหอ) ปัจจุบันเราต้องสรรเราต้องหา
อย่าให้เวลาที่มีค่าสูญไป	ยึดเศรษฐกิจพอเพียงไว้เป็นหลัก
เอาความรักสามัคคีมันอย่าหวั่นไหว	เราร่วมจิตร่วมทำร่วมน้ำใจ... (ยุพิน สงทับ)

หรือบทคุณธรรม 8 ประการที่สอดแทรกการประพาสที่ตีของคน อาทิ

วัฒนธรรมนำเน้นเห็นคุณค่า	พัฒนาแนวทางเพื่อสร้างสรรค์
คุณธรรมล้ำค่านับอนันต์	ทุกคนขึ้นควรจำคาบรยาย
ข้อที่หนึ่งความขยันนั้นเป็นหลัก	ฝ่าอุปสรรคสำเร็จตามความมุ่งหมาย
ไม่ทอดถอยแม้เหนื่อยขยันยากลำบากกาย	มีปัญหาต้องแก้ไขด้วยปัญญา

(ยุพิน สงทับ)

สำหรับการใช้โนราทางอ้อม เกิดขึ้นจากการใช้พื้นที่กิจกรรมโนราพูดคุยเกี่ยวกับเรื่องราวของชุมชน ที่เป็นไปแบบธรรมชาติของกลุ่มผู้นำชุมชนในเวลานั้น ในลักษณะการชวนคุย ปรัชญาหรือกับคนที่เข้ามาร่วมในกิจกรรมโดยเฉพาะในการฝึกโนรา โดยเรื่องราวต่าง ๆ ของชุมชนที่นำมาพูดคุยกัน อาทิ การพัฒนาหมู่บ้าน การร่วมงานบุญ ประเพณี และกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อหมู่บ้าน ได้แก่ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ถึงสถานการณ์ของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปโดยผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และผ่านการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ ต่อกัน เห็นได้จากการบอกเล่าของนางยุพิน สงทับ ที่ว่า

...พอรวมกันได้ เจอกันบ่อยเข้า ใกล้ชิดกันมากขึ้น ก็เริ่มคุยเรื่องบ้านเรา เรื่องว่าจะทำอะไรกันต่อไปมั่ง (บ้าง) คุยกันในวงฝึกนั้นแหละ คนนั้นคนนี้ก็แลกเปลี่ยนกันแหละ (คุย) กันว่าบ้านเราตอนนี้เป็นพื้นหรือ (อย่างไร) น่าจะทำอะไรกันต่อไป ถ้าจะทำจะทำหรือ (อย่างไร) บางคนก็เฉย ๆ ก็หันหน้าเข้ามาคุยกัน ตอนนั้นช่วงปี 40 (พ.ศ. 2540) เราก็ได้สะท้อนกันนะว่า บ้านเรามันเหียบ (เจียบ) ไป กลุ่มไหน (ต่าง ๆ) ก็นิ่งหมด มันก็ทำให้คนเริ่มฉุกคิดมามองชุมชนเราเพิ่มขึ้นนะ เพราะจำได้ว่าหลังจากนั้นก็ขยับมาเรื่องทำกลุ่มขนมบ้าง กลุ่มอาชีพบ้าง คนชาย (ผู้ชาย) ๆ ก็แหละ (คุย) เรื่องบ้านเมือง แล้วก็มามองบ้านเอง (ชุมชนตนเอง) พวกนี้มันเกิดขึ้นในหัว (เวลา) เหย็น ๆ ของบ้านเราตอนนั้น... (ยุพิน สงทับ : สัมภาษณ์ 12 พฤศจิกายน 2551)

3. โนรากับการสร้างการมีส่วนร่วมและสร้างกลุ่มในงานพัฒนา

การดำเนินกิจกรรมของศิลปะการแสดงโนราในบ้านเกาะประตุนอกจากมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างให้เกิดการรวมตัวและการสร้างการเรียนรู้ในพื้นที่ชุมชนแล้ว ความสัมพันธ์ที่มี

ศิลปะการแสดง “โนรา” กับการพัฒนาชุมชน :
บ้านเกาะประตู่ ตำบลท่ามะเตือ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง

การประสาน ถักทอให้มีความแนบแน่น ผ่านการพบปะเจอหน้ากันบ่อยครั้ง การมีพื้นที่อิสระที่ทำให้คนพูดคุยแลกเปลี่ยนเรื่องราวต่าง ๆ มากขึ้น เหล่านี้ได้กลายเป็นส่วนที่สร้างให้เกิดการมีส่วนร่วมในการทำงานของคนชุมชน และก่อให้เกิดการสร้างกลุ่มในงานพัฒนาตามมาอีกด้วย

การสร้างให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนชุมชนในการพัฒนาสร้างประโยชน์แก่หมู่บ้าน เป็นสิ่งที่ค่อย ๆ เกิดขึ้นตามมาเมื่อระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้ผสานให้แน่นแฟ้นขึ้น โดยเกิดขึ้นหลายลักษณะ ทั้งการร่วมคิดเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาหมู่บ้าน และร่วมดำเนินกิจกรรมการพัฒนา กิจกรรมของโนราถือเป็นการชักชวนและเป็นประตูเปิดทางให้คนที่เข้ามาร่วมในกิจกรรมได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับงานพัฒนาของชุมชนเพิ่มขึ้น โดยมีแกนนำโนรา และผู้นำชุมชนในช่วงเวลานั้นเป็นผู้พยายามถักทอแนวทางให้เกิดขึ้นผ่านทั้งการพูดคุยแลกเปลี่ยน การชักชวน และการปรึกษา รวมถึงการเปิดกว้างทางกิจกรรมที่ไม่จำกัดช่วงวัยและการรู้จักปรับทิศทางกิจกรรม ให้เหมาะสมกับผู้ที่มาเข้าร่วม เหล่านี้มีผลให้คนได้เข้าร่วมในกิจกรรมอย่างหลากหลาย ทั้งเด็ก วัยรุ่น ผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุมารวมตัวกัน พัฒนาเป็นการมีส่วนร่วมของคนชุมชนในการสร้างประโยชน์ต่อชุมชน อาทิ การเข้าร่วมประชุมหมู่บ้านที่มากขึ้นส่วนหนึ่งสะท้อนให้เห็นว่า มีผู้เข้าร่วมเพราะมีความใกล้ชิดกันมากขึ้น ทำให้อยากร่วมทำงานให้หมู่บ้าน นางเลียบ จันทรสวัสดิ์ ผู้ร่วมฝึกและทำกิจกรรมกับกลุ่มโนราอย่างต่อเนื่องกล่าวว่า

...ที่มาดูเค้าฝึกเพราะชอบ มันสนุกดี ป้ารำไม่เป็นก็เป็นกองเชียร์ ดูเด็กฝึก มันไม่น่าเบื่อเพราะคนเยอะ คนที่นี้ชอบโนราเยอะ เจอกันก็คุยกัน คุยนู่นคุยหนั้น จะมีบางวันที่ป้าพินแก็กบอกว่าจะมีประชุมหมู่บ้าน เราได้ยินไม่ไปก็น่าเกลียดแล้ว เดี่ยวพามาแลโนราเค้า คุยเราไม่รู้เรื่อง อายตาย ก็ต้องไปสักทิด (หน้อย) แต่โหม (กลุ่ม) ผู้ใหญ่ (ป้าพิน) เค้าจะชวนคุยกันบ่อยในวงฝึกโนรานั้นว่าบ้านเราน่าจะทำอะไร (อะไร) กันมั้ง (บ้าง) บางทีชวนกันคิดตอนนั้นเลยก็เยอะ ไม่ต้องเข้าที่ประชุม เช่น ปีใหม่เราจะทำอะไรกันดี มีอยู่ครั้งหนึ่งจำได้ชวนคุยกันว่าหมู่บ้านเราเรื่องกลุ่มอะไรต่าง ๆ มันชอบเขาเราจะทำอย่างไร ก็ได้ข้อตกลงกันว่าจะฟื้นฟูกลุ่มแม่บ้าน ก็ได้ผลอยู่... (เลียบ จันทรสวัสดิ์ : สัมภาษณ์ 12 มกราคม 2552)

นอกจากนี้ยังรวมถึงการสร้างให้เกิดการชักชวนคนในชุมชนให้เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้าน การร่วมงานที่หมู่บ้านจัดขึ้น รวมถึงร่วมในกลุ่มต่าง ๆ อาทิ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้าน ที่มาจากรฐานของการมีความ “อยาก” ในการทำกิจกรรมกับชุมชน เหล่านี้สะท้อนจากการบอกเล่าของคนในชุมชน เช่น

...ตอนนั้นพอหัดเสร็จจำได้ว่าป่าพินแจะพูดว่าหมู่บ้านจะทำอะไรบ้าง จะถามคนที่อยู่กันว่าจะทำอะไรกันดี บางทีก็เห็นแก๊งค์คุยกับคนนั้นคนหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องราวของหมู่บ้าน เรายังเป็นวัยรุ่นก็ไม่ได้สนใจอะไรมาก แต่ตอนนั้นคนบ้านเราสนิทกันเป็นส่วนมาก พอมีงานมีการของหมู่บ้านก็เข้าร่วมกัน...(ศิริมา ดุดอกจันทร์ : สัมภาษณ์ 13 มกราคม 2552)

...ตอนนั้นผู้ชายก็เยอะ เห็นคนอยู่ที่แะเข้ามา นั่งคุย นั่งแหลง (พูดคุย) กันไป เวลาเมื่อไรก็ชวนคนกลุ่มนี้ที่เข้ามาช่วย ทั้งถางหญ้าหมู่บ้าน จัดงานหมู่บ้าน คนร่วมและสามัคคีกันนะตอนนั้น ชวนกันมาปากต่อปากเรื่อย ๆ ก็เยอะ... (เจือ สงทับ : สัมภาษณ์ 12 พฤศจิกายน 2551)

ขณะเดียวกันสิ่งที่เกิดขึ้นตามมาอีกเรื่องก็คือ การสร้างกลุ่มในงานพัฒนา โดยพบว่า มีการเกาะกลุ่มกันค่อนข้างเหนียวแน่นของโนราห์ทั้งครูโนรา ผู้ที่มาฝึก และลูกคู่ร่วมกับผู้นำชุมชน และกลุ่มคนเหล่านี้ก็กลายเป็นกลุ่มหลักของการสร้างและเปิดพื้นที่ด้านการพัฒนาต่อชุมชน ถือได้ว่าเป็นแกนหลักของการสร้างงานพัฒนาในชุมชนในการเข้าร่วมและชักชวนหรือดึงกลุ่มคนในชุมชนเข้ามา

...หลัก ๆ ป่าก็เริ่มจากโหม (กลุ่มคน) โนราห์นี้แหละก่อน เพราะคุยกันได้ ใจตรงกัน จะให้เค้าช่วยสร้างความสนุกสนาน แต่ขณะเดียวกันก็ช่วยกันชวนคนมาทำกิจกรรมกับหมู่บ้าน มีอยู่ช่วงหนึ่งเอาโนรามารำดิบก่อนประชุมหมู่บ้าน โหม (กลุ่มคน) โนราห์เค้าก็มาอย่างเต็มใจ มาช่วยกัน แล้วกลุ่มที่เกิดขึ้นที่หลังส่วนใหญ่ก็เป็นโหมโนราห์ (ทั้งนั้น) โหม (กลุ่มคน) ที่มาสนิทกันที่โนราด้วย แล้วขยับขยายออกไป... (ยุพิน สงทับ : สัมภาษณ์ 13 มกราคม 2552)

ศิลปะการแสดง “โนรา” กับการพัฒนาชุมชน :
บ้านเกาะประตู่ ตำบลท่ามะเตือ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง

กลุ่มโนรานี้ถือเป็นกลุ่มหลักที่ต่อมาแยกย่อยขยายออกไปเป็นกลุ่มสร้างประโยชน์อื่น ๆ ในหมู่บ้าน อาทิ กลุ่มทำขนม กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มผู้สูงอายุ เป็นต้น

4. โนรากับการสร้างภาวะแห่งการพึ่งตนเอง

ปรากฏการณ์ในพื้นที่ชุมชนบ้านเกาะประตู่ช่วงปี พ.ศ. 2538 - 2552 โนรามีบทบาทต่อกิจกรรมการพัฒนาไม่น้อย ทำให้เกิดทั้งการฟื้นฟู อนุรักษ์ สืบทอดศิลปะการแสดงของชุมชน และขยายขยายมาเป็นการใช้เป็นเครื่องมือในการเชื่อมร้อยการดำรงอยู่ของชุมชนและการพัฒนาให้ชุมชนเดินหน้ามาได้ สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นภายใต้การนำของกลุ่มครูโนรา ผู้รู้ด้านโนรา และผู้นำชุมชน ที่ใช้โนราเป็นเครื่องมือดึงคนในชุมชน แม้ว่าสถานการณ์จะไม่ได้รับริ่มาตลอด คือ บางช่วงโดดเด่น บางช่วงต้องใช้พลังฟื้นขึ้นมา แต่ทุกครั้งก็นำโนรามาใช้ เห็นได้ชัดว่าชุมชนยังคงมีพลังอยู่ สิ่งที่เกิดขึ้นเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นภาวะแห่งการพึ่งตนเองของชุมชน ที่สะท้อนให้เห็นความสามารถของคนชุมชนในการสร้างประโยชน์และแก้ปัญหาบนฐานของการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นการพึ่งตนเองในกิจกรรมการพัฒนาที่ปรากฏทั้งระดับปัจเจก ระดับกลุ่ม และระดับชุมชนอย่างเชื่อมโยงกัน

การพึ่งตนเองทางการคิดและการกระทำเป็นทั้งกระบวนการและผลที่เกิดขึ้นจากการใช้ศิลปะการแสดงโนราของชุมชนบ้านเกาะประตู่ ในส่วนกระบวนการสะท้อนชัดเจนจากการที่ผู้นำ ศิลปิน และผู้รู้ด้านโนราช่วยกันคิดหาแนวทางพัฒนาหมู่บ้าน โดยนำศิลปะการแสดงโนรามามาเป็นเครื่องมือรวมคน และสร้างประโยชน์ต่อชุมชน ในสภาพการณ์ที่ชุมชนอยู่ในภาวะปกติ สะท้อนความสามารถด้านการพึ่งตนเองของการนำศิลปะการแสดงโนรามาส่งเสริมสร้างเสริม สนุกสนานแก่ชุมชน ส่วนในยามที่เกิดภาวะไม่ปกติ ก็มีศักยภาพในการนำศิลปะการแสดงโนรามามาเป็นสื่อผูกโยงสายสัมพันธ์ของคน เหล่านี้เกิดขึ้นผ่านการร่วมคิดร่วมทำกิจกรรมของคนในชุมชนเป็นหลัก โดยมีหน่วยงานท้องถิ่น และองค์กรอิสระด้านการพัฒนาเป็นผู้หนุนเสริม ก่อเกิดผลตามมาในหลายลักษณะ อาทิ การเกิดการคิดรวมกลุ่มทำกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อสร้างประโยชน์ต่อชุมชน เช่น กลุ่มกลองยาว กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มขนม กลุ่มออมทรัพย์ รวมถึงกลุ่มออกกำลังกายที่มีการประยุกต์ทำรำเป็นท่าออกกำลังกายของผู้สูงอายุในชุมชน

...ที่เค้าฝึกกันป่าไปบ่อย เจอคนมาก พอมีกิจกรรมอะไรเค้าก็ชวน ๆ กันไป พอเริ่มสนิทก็เข้ามาร่วมกิจกรรมอื่นด้วย เจอกันแล้วก็ชวนกันคิดและว่าว่าง ๆ ทำไทร (อะไร) กันดี ออกมาเป็นกลุ่มแม่บ้าน ทำขนม ทำน้ำสมุนไพร ขายดีมาก... (เนิม เอียดขาว : สัมภาษณ์ 9 พฤศจิกายน 2551)

แม้แต่กลุ่มพ่อบ้านก็รวมกลุ่มกันทำประโยชน์ในหมู่บ้านด้วย “...ตอนนั้นคนชาย (ผู้ชาย) ที่มาร่วมกิจกรรมของโนราเยอะพอสมควร ที่ได้มาเจอกันก็ทำให้เราพูดคุย และก็คิดเรื่องหมู่บ้าน ปรึกษากัน ขยายผลออกมาหลายเรื่อง เช่น การคิดพัฒนาสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้าน ถนนหนทาง สร้างประปาหมู่บ้าน ทำกลุ่มลูกเสือให้เข้มแข็งขึ้น ที่ทำได้เองเราทำเลย ถ้าอันไหน (สิ่งไหน) ต้องให้รัฐเค้าช่วยบ้างก็ประสานไป...” (เจือ สงทับ : สัมภาษณ์ 23 ธันวาคม 2551)

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของการพึ่งตนเอง ทั้งระดับปัจเจก ระดับกลุ่ม และชุมชน เห็นความสามารถในการคิดกิจกรรมพัฒนาหรือการแก้ปัญหาที่เกิดจากคนในชุมชน ทั้งในกลุ่มผู้นำ กลุ่มโนรา และกลุ่มคนในชุมชน ซึ่งเชื่อมโยงไปสู่ความร่วมมือในการดำเนินการบนฐานศักยภาพการคิด ตัดสินใจ และการดำเนินการของชุมชนเป็นที่ตั้ง ก่อนที่จะร่วมมือหรือประสานกับภายนอก

...เราจะพยายามช่วยกันคิด ช่วยมอง ช่วยกันทำก่อน ถ้าหน่วยงานไหนมาร่วมเราก็นิดี เพราะตอนนั้นเราเห็นแล้วว่าเราก็กทำได้... (ยุพิน สงทับ : บอกเล่า 13 มกราคม 2552)

...ที่เข้ามาร่วมเพราะเห็นว่ากิจกรรมนี้สร้างประโยชน์ และเราก็ได้ช่วยกันคิด ช่วยกันมอง ช่วยกันทำเรื่องดี ๆ ให้กับบ้านเรา มันเป็นเรื่องที่ดีต่อหมู่บ้าน... (จินตนา ด้วนขำ : สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2552)

ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้เป็นที่ยอมรับว่า การใช้ศิลปะการแสดงโนราเป็นเครื่องมือในการสร้างประโยชน์ของชุมชนบ้านเกาะประดู่ได้สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของ

ศิลปะการแสดง “โนรา” กับการพัฒนาชุมชน :
บ้านเกาะประตู่ ตำบลท่ามะเดื่อ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง

คนในชุมชนในการนำศิลปะการแสดงโนรามาส่งคุณค่าและพัฒนาปรับใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ของชุมชน ทั้งในช่วงเวลาปกติและช่วงเวลาวิกฤติบนฐานของการใช้ความสามารถของคนในชุมชนนั่นเอง

บทส่งท้าย

การใช้ศิลปะการแสดงโนราในการสร้างประโยชน์แก่ชุมชนของชุมชนบ้านเกาะประตู่เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการพัฒนาบนฐานวัฒนธรรมชุมชนโดยมีคนในชุมชนเป็นกลุ่มหลักของการดำเนินงานและร่วมกับภาคส่วนอื่น ๆ โดยเชื่อมโยงผสานกันบนพื้นฐานความนิยมชมชอบ และความเชื่อความศรัทธาเป็นเบื้องต้น กิจกรรมต่าง ๆ ดำเนินไปในหลากหลายรูปแบบ ก่อให้เกิดทั้งการฟื้นฟู การอนุรักษ์ และการปรับประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมซึ่งล้วนเกี่ยวข้องกับบริบทหรือสถานการณ์ของชุมชนในแต่ละช่วงเวลาเป็นสำคัญ

ปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวของศิลปะการแสดงโนราบ้านเกาะประตู่ทั้งหมดมีความเป็นพลวัตควบคู่ไปกับสถานการณ์ของชุมชน ในยามปกติเป็นเสมือนผู้สร้างความสุข ความสบายใจ แต่เมื่อบริบทเปลี่ยนไปกลับเป็นผู้สร้างความสมัครสมานสามัคคีแก่คนในชุมชนได้ ทั้งนี้มิได้หมายความว่าลักษณะดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ในทุกพื้นที่ ประการสำคัญคือ ขึ้นอยู่กับการที่ชุมชนเจ้าของวัฒนธรรมได้ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมใช้ทรัพยากรนั้น จึงนับได้ว่าศิลปะการแสดงโนราในชุมชนบ้านเกาะประตู่เป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญยิ่ง ที่ทำหน้าที่อยู่บนฐานของการเห็นคุณค่าและการนำมาใช้ของกลุ่มคนในชุมชน และท่ามกลางการนำมาใช้นั้นล้วนมีส่วนก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนตามมา ในอนาคตศิลปะการแสดงโนราจะมีสถานะเป็นอย่างไรต่อไปในชุมชนบ้านเกาะประตู่ ปัจจัยที่สำคัญมากก็คือ *“คนในชุมชนจะยังคงเห็นคุณค่าและจะจัดการต่ออย่างไรในบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา”*

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. (2548). **สื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาภาพรวมจากงานวิจัย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- จิรวรรณ ศรีหนูสุด. (2552). **ศิลปะการแสดงโนรา : ทุนทางสังคมในการฟื้นฟูพลังชุมชน บ้านเกาะประดู่ หมู่ที่ 2 ตำบลท่ามะเดื่อ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษิต ภาควิชาการพัฒนาศชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. (2541). **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย**. กรุงเทพฯ : เดือนตุลาการพิมพ์.
- ชวน เพชรแก้ว. (2523). **ขนบนิยมในการแสดงโนราในอดีต**. ใน **พุ่มทเวา ที่ระลึกงานเชิดชูเกียรติศิลปินภาคใต้ : ชุนอุปถัมภ์นรากร**. (หน้า 53 - 61). กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2507). **ตำนานละครอิเหนา**. พระนคร : คลังวิทยา.
- เจียรชัย อิศรเดช. (2548). **“ศัภษาโนราในการพัฒนาท้องถิ่น”**. ใน **สื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาภาพรวมจากงานวิจัย**. (หน้า. 86 -119). กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- เทวสารโ (นามแฝง). (2508). **เทพสารบรรพ 2**. พัทลุง : สกุลไทย.
- ประพนธ์ เรืองณรงค์. (2519). **ตำนาน การละเล่น และภาษาชาวใต้**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- ประหยัด เกษม. (2523). **การแสดงโนราจากอดีตถึงปัจจุบัน**. ใน **พุ่มทเวา ที่ระลึกงานเชิดชูเกียรติศิลปินภาคใต้ : ชุนอุปถัมภ์นรากร**. (หน้า 128 - 137). กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์.
- ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล. (2541). **เผยแพร่ พรางกาย ทดลองมองร่างกายในศาสนา ปรัชญาการเมือง ประวัติศาสตร์ ศิลปะ และมานุษยวิทยา**. กรุงเทพฯ : คบไฟ.
- ปรีชา นุ่นสุข. (2537). **โนรา**. กรุงเทพฯ : องค์การคำของครุสภา.
- พิทยา บุษรัตน์. (2539). **ตำนานโนรา ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา**. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยทักษิณ.

ศิลปะการแสดง “โนรา” กับการพัฒนาชุมชน :
บ้านเกาะประตู่ ตำบลท่ามะเตือ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง

- พุทธทาสภิกขุ. (2548). **ธรรมกถาสังคมนิยม**. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.
- ภิญโญ จิตต์ธรรม. (2541). นาฏศิลป์ที่นิยมกันอย่างไรแพร่หลาย. ใน **ลักษณะไทย เล่ม 3 ศิลปะการแสดง**. (หน้า 202 - 219). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- เยี่ยมยง สุรกีจรรยา และ ภิญโญ จิตต์ธรรม. ความเป็นมาของโนรา. ใน **พุ่มทewa ที่ระลึกงานเชิดชูเกียรติศิลปินภาคใต้ : ชนอุปถัมภ์นรากร**. (หน้า 41 - 51). กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์.
- สารานุกรมวัฒนธรรมไทย, มูลนิธิ. (2542). **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่มที่ 8**. กรุงเทพฯ : ธนาคารไทยพาณิชย์.
- วิเชียร ณ นคร. (2523). ตำนานและความเป็นมาของ โนห์รา หรือ โนรา. ใน **พุ่มทewa ที่ระลึกงานเชิดชูเกียรติศิลปินภาคใต้ : ชนอุปถัมภ์นรากร**. (หน้า 73 - 148). กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์.
- สายันต์ ไพรชาญจิตร์. (2550). **การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ : โครงการหนังสือโบราณคดีชุมชน.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2532). **ร้องรำทำเพลง : ดนตรีและนาฏศิลป์ชาวสยาม**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2542). **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 8**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- (2547). **ทางสายวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.
- อุดม หนูทอง. (2536). **โนรา**. รายงานการวิจัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒภาคใต้, โครงการการผลิตตำราทางวัฒนธรรมเรื่องโนรา.

บุคคลานุกรม

- กลัด ทับรอด (อายุ 69 ปี ปัจจุบันเสียชีวิต) ผู้ให้สัมภาษณ์. จีวรวรรณ ศรีหนูสุด ผู้สัมภาษณ์. เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2551.
- คลี่ แก้วนุ่น (อายุ 84 ปี) ผู้ให้สัมภาษณ์. จีวรวรรณ ศรีหนูสุด ผู้สัมภาษณ์. เมื่อวันที่ ตุลาคม 2551 และ 20 กุมภาพันธ์ 2552.
- จันทรา หนูมาก (อายุ 26 ปี) ผู้ให้สัมภาษณ์. จีวรวรรณ ศรีหนูสุด ผู้สัมภาษณ์. เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2551.

จินตนา ด่วนฆ่า (อายุ 36 ปี) ผู้ให้สัมภาษณ์. จีรวรรณ ศรีหนูสุด ผู้สัมภาษณ์.
เมื่อวันที่ 11 มกราคม 2552.

เจือ สงทับ (อายุ 67 ปี) ผู้ให้สัมภาษณ์. จีรวรรณ ศรีหนูสุด ผู้สัมภาษณ์.
เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2551 และวันที่ 23 ธันวาคม 2551.

เนิม เอียดขาว (อายุ 76 ปี) ผู้ให้สัมภาษณ์. จีรวรรณ ศรีหนูสุด ผู้สัมภาษณ์.
เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2551.

นิดา นพคุณ ผู้ให้สัมภาษณ์. จีรวรรณ ศรีหนูสุด ผู้สัมภาษณ์.
เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2551.

ยุพิน สงทับ (อายุ 63 ปี) ผู้ให้สัมภาษณ์. จีรวรรณ ศรีหนูสุด ผู้สัมภาษณ์.
เมื่อวันที่ 16 ตุลาคม 2551 วันที่ 12 พฤศจิกายน 2551 และวันที่ 13 มกราคม 2552.

เลียบ จันทรสวัสดิ์ (อายุ 76 ปี) ผู้ให้สัมภาษณ์. จีรวรรณ ศรีหนูสุด ผู้สัมภาษณ์.
เมื่อวันที่ 12 มกราคม 2552.

ศิริมา ดุกดอกจันทร์ (อายุ 36 ปี) ผู้ให้สัมภาษณ์. จีรวรรณ ศรีหนูสุด ผู้สัมภาษณ์.
เมื่อวันที่ 13 มกราคม 2552.

เหิม คงฆ่า (อายุ 76 ปี) ผู้ให้สัมภาษณ์. จีรวรรณ ศรีหนูสุด ผู้สัมภาษณ์.
เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2551.